

Personal Meanings in Expressions of Preschool Children

Особистісні смисли у висловлюваннях дітей дошкільного віку

Tetiana Kyrychenko

Ph.D. in Psychology, Assistant Professor, Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University, Pereiaslav (Ukraine)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6845-0628>

E-mail: glushenko13@ukr.net

Тетяна Кириченко

Кандидат психологічних наук, доцент, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», м. Переяслав (Україна)

ABSTRACT

Using the **methods** of comparing, generalizing the results of the analysis of scientific principles the attempt to distinguish some procedural and substantive characteristics of personal meaning in the expressions of preschoolers was made in order to determine the integration perspectives for optimizing the personal development of a child, that became **the purpose of the article**.

The scientific and categorical analysis of the understanding the concept of personal meaning and the factors influencing its formation has been made. The interconnection and interdependence of personal meaning in the speech activity of preschool children is shown.

Address for correspondence, e-mail: kpnu_lab_ps@ukr.net

Copyright: © Kyrychenko Tetiana

The article is licensed under **CC BY-NC 4.0 International**
(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>)

© Kyrychenko Tetiana

DOI (article): <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2020-49.131-151>

<http://journals.urau.ua/index.php/2227-6246>

According to the results of the study, it is pointed out that individual personality traits are manifested in the speech expression as a product of speech activity in the following characteristics: 1) proper linguistic (linguistic, speech and semantic); 2) psychological (motivational, cognitive, emotional, productive and resultative). From the point of view of modern psycholinguistics, the peculiarities of the personal meaning in the preschoolers' expressions are considered as a multidimensional process, in which the structures of individual experience, characterized by the subjective content, are determinative. It is stated that the utterance is a kind of speech and it refers to stories with the sequence of events. It is noted that a child of preschool age acquires personality-based meaning by cognizing or experiencing various information, life situations, set of circumstances of social interpersonal interaction.

On the basis of the theoretical analysis it is proved that actualization of the personality-based meaning in the utterances of preschool children is conditioned by: a) interaction; b) dialogic speech; c) intentional organization of expression and its implication. On the basis of them it is possible to determine the conditions of formation of personal meanings in preschool childhood and the specificity of their expression by preschoolers in speech stories. The expediency of using an interactive approach in interpreting preschool students' oral stories in situations of everyday life in interpersonal speech communication is proved.

*It is **concluded** that manifestations of personality-based meaning in children utterances are the major marker of interpersonal speech communication, which is considered as a semantic interaction of its subjects. It provides the presence of such speech abilities as speaking and listening, the functional unit of which is the utterance related with lexical-semantic meanings of the word.*

Key words: *speech activity, linguistic personality, dialogic speech, interpersonal speech communication, meaning, story.*

Вступ

Однією з найголовніших складових становлення дитячої особистості є її мовленнєвий розвиток. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні кінцевою метою мовленнєвого розвитку випускника дошкільного закладу визначає сформованість у нього комунікативної компетенції, яка є однією з провідних базисних характеристик особистості. Це зумовлює розробку нових підходів до розуміння онтогенезу

мовлення. Нині надзвичайно актуальним убачається особистісно орієнтований підхід до навчання і виховання дітей у дошкільній освіті, який ґрунтується на гармонійному розвитку дитини, розкритті її цінностей, розвитку творчих здібностей та індивідуальності. Результатом цього важливого і водночас складного процесу є набуття дитиною особистісного смислу про себе в ситуаціях об'єктивної реальності, що визначають її життєдіяльність і спрямовують психічний розвиток. Будь-яка інформація, отримана з оточуючого світу, впливає на розвиток особистості дитини тільки тоді, коли вона засвоєна на рівні особистісного смислу.

Проблема особистісного смислу в онтогенезі мовлення людини – одна з найбільш фундаментальних у психології мовлення і психолінгвістиці. Особлива увага дослідників (Виготський, 2001; Леонтьев, 1983, 2003; Шанхарович, 1999) сконцентрована на вивченні смислового сприйняття мовленнєвого висловлювання, а також його породженні й розумінні. Характеристика усних мовленнєвих висловлювань дітей дошкільного віку з точки зору їх повноти, грамотності, зв'язності, логічності, виразності розглядається у працях Л. О. Калмикової (Калмикова, 2016), К. Ф. Седова (Седов, 2004), Т. М. Ушакової (Ушакова, 2008).

У дослідженнях мовленнєвого онтогенезу перспектива наукових розвідок в означеному напрямі пов'язана з усвідомленням того, що усні висловлювання дитини не можуть бути зрозумілими й осмисленими без приналежності до оточуючої дійсності, різних життєвих ситуацій, міжособистісної комунікативно-мовленнєвої взаємодії (Юрьєва, 2013; Фрайберга, 2011; Applebee, 1978; Tomasello, 2008; Bruner, 2004).

Незважаючи на існуючі дослідження у цій галузі, проблема визначення проявів особистісних смислів у мовленнєвих висловлюваннях дітей дошкільного віку залишається до цього часу недостатньо вивченою.

З огляду на вищезазначене, мета статті полягає в обґрунтуванні виокремлених автором процесуальних і зміс-

товних характеристик особистісного смислу у висловлюваннях дошкільників задля означення інтеграційних перспектив оптимізації особистісного розвитку дитини.

Завдання статті

1. Розкрити поняття «особистісний смисл» у системі наукових знань.

2. Проаналізувати закономірності формування особистісного смислу дошкільників та особливості їх прояву в мовленнєвих висловлюваннях.

3. Визначити концептуальні змістовні характеристики особистісного смислу в дитячому мовленні у процесі міжособистісної мовленнєво-комунікативної взаємодії.

Методи та методики дослідження

Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань у процесі написання статті було використано такі методи: ретроспективний аналіз психологічної й психолінгвістичної літератури, узагальнення результатів аналізу наукових положень, синтез, співставлення і порівняння визначених підходів щодо розуміння особистісного смислу в мовленнєвій діяльності дошкільників за їх істотними ознаками, висновування.

Результати та дискусії

Вивчення наукової літератури надає підстави стверджувати, що особистісний смисл як концептуальна міждисциплінарна категорія виступає предметом аналізу в роботах психологів Л. С. Виготського (Виготський, 2001), О. М. Леонтєва (Леонтєв, 1983), Д. О. Леонтєва (Леонтєв, 2004), О. Ю. Артем'євої (Артемєва, 1999), а також у роботах філософів Г. П. Щедровицького (Щедровицький, 1995) і М. М. Бахтіна (Бахтін, 2003). Результати теоретичного аналізу означеної проблеми у наукових джерелах свідчать про

© Kyrychenko Tetiana

DOI (article): <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2020-49.131-151>

такі основні підходи до розуміння категорії «особистісний смисл»:

1. Особистісний смисл аргументується у вітчизняній психології в контексті взаємозв'язку з поняттям «значення». Ще Л. С. Виготський пов'язував розвиток осмисленого сприймання зі значенням слова. Згідно з поглядами видатного психолога, важливою умовою розвитку особистісного смислу є набуття дітьми спроможності розуміння усного висловлювання шляхом оволодіння системою мовних значень, що «стоять» за одиницями мови, зокрема словом. Він зазначав, що смисл слова ніколи не буває повним, а визначається розумінням реальності та внутрішнім світом особистості. Крім того, розуміння мовлення потребує розуміння його мотивів, того, з якою метою висловлювалася думка (Виготський, 2001).

2. Розгляд особистісного смислу як складового компонента свідомості, де інтегровано такі поняття: а) чуттєві образи; б) значення; в) особистісний смисл; представлений у межах діяльнісного підходу О. М. Леонтьєвим (Леонтьєв, 1983). Особлива функція чуттєвих образів полягає в тому, що вони надають відчуття реальності свідомій картині світу суб'єкта. Завдяки чуттєвим образам суб'єкт усвідомлює, що існує об'єктивний світ поза межами людської свідомості – як об'єктивне поле й об'єкт його діяльності. Значення, згідно з О. М. Леонтьєвим, – це система об'єктивних зв'язків, відношень, взаємодій, що відображається і фіксується у слові, завдяки чому набуває стійкості. Воно (значення) виступає в єдності з особистісним смислом як переживання суб'єктивної значущості предмета, діяльності чи події. *Особистісний смисл* учений визначає як індивідуалізоване відображення справжнього ставлення особистості до тих об'єктів, заради яких розгортається її діяльність й усвідомлюється як «*значення для мене*».

3. Розмежування значення й особистісного смислу міститься в дослідженнях суб'єктивної семантики. Зокрема,

© Kyrychenko Tetiana

О. Ю. Артем'єва (Артемьева, 1999) зробила спробу визначити схожість і відмінність цих категорій, що дає підстави для диференціації логічного й психологічного їх структурування. Так, дослідницею зазначено, що особливості їх психологічного розмежування ґрунтуються на різних підходах конструювання психологічного значення, які варіюють від індивіда до індивіда внаслідок різного змісту їх концептуальних систем. О. Ю. Артем'єва звертає увагу на «конфлікт особистісних смислів», зазначаючи, якщо конфлікту немає, то особистісний смисл підтверджується, але не відбувається його трансформація.

4. Виокремлення трьох головних аспектів особистісного смислу міститься у роботі Д. О. Леонтьєва (Леонтьев, 2003) «Психологія смислу. Природа, будова і динаміка смислової реальності», а саме: 1) генетичного; 2) функціонального; 3) структурного. Із точки зору науковця, в генетичному аспекті смисл породжується мотивом. У функціональному аспекті смисл виконує роль «мотиваційно-смислового орієнтування», а в структурному аспекті смисли похідні від реальних життєвих відносин. При цьому підкреслено, що структурний аспект включає в себе уявлення про місце особистісного смислу в структурі діяльності й свідомості суб'єкта. Згідно з уявленнями автора, це є сполучною ланкою між свідомістю і діяльністю, крім того, щодо діяльності смисл виступає її *продуктом*, тоді як у контексті аналізу свідомості смисл постає суттєвим її *концептом*. У зв'язку з цим *смисл*, наголошує вчений, характеризує не діяльність, а *особистість*, як систему *особистісних смислів*. Д. О. Леонтьєв виокремлює такі смислові структури: особистісний смисл, смислова установка, мотив, смислова диспозиція, смисловий конструкт тощо. Суттєво значущим є те, що до структури особистості вчений не відносить особистісний смисл, смислову установку та мотив, оскільки вони можуть змінюватися всупереч смисловим конструктам, смисловим диспозиціям і цінностям, які мають «наддіяльнісний» характер

© Kyrychenko Tetiana

DOI (article): <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2020-49.131-151-151>

(Леонтьєв, 2003: 129). Учений підкреслює нетотожність особистісного й життєвого смислу, характеризуючи життєвий смисл як об'єктивну характеристику відношення об'єктів і явищ дійсності до життєдіяльності суб'єкта, а особистісний смисл – як форму суб'єктивного відображення цього відношення у свідомості суб'єкта, у його образі світу (Леонтьєв, 2003: 168).

5. Положення щодо розуміння особистісного смислу з точки зору філософії. Так, зокрема Г. П. Щедровицьким смисл визначається як співвідношення і зв'язок усіх явищ, які дотичні до ситуації та розкривають його соціальні й особистісні форми. Зазначається, що соціальна сутність смислових взаємозв'язків може мати конкретні чи аморфні форми. З іншого боку, соціальні й особистісні форми смислу можуть залишатися інваріантними, незважаючи на їх аморфність. На думку філософа, цей факт визначає процес індивідуального оволодіння діяльністю, де *соціальний смисл* набуває *особистісного смислу*. Процес трансляції соціальних смислів, згідно з точкою зору науковця, відбувається як інтеріоризація індивідом тих еталонів дій, що забезпечують індивіду цілісну діяльність. При цьому смислове наповнення еталонів може залишатися на другому плані, тому рівень засвоєння соціальних смислових структур залежить від ступеня їх конкретності, а також від здібностей індивіда, авторитетності їх репрезентації, актуальності ситуації, ідентичності та ціннісних орієнтацій індивіда (Щедровицький, 1995).

6. Особистісний смисл у трактуванні М. М. Бахтіна (Бахтін, 2003) означає, що у процесі діяльності формується особистісний смисл, який учений назвав «емоційно-вольовий тон». На його думку, в індивіда виникає *особистісне ставлення* до власної діяльності, мети, засобів, стимулів і перепон. Важливим показником знання про смислові взаємозв'язки між елементами діяльності, що «задає особливу дійсність діяльності», науковець вважає досвід індивіда,

© Kyrychenko Tetiana

набутий шляхом виховання й навчання. Оскільки у своїх уподобаннях під час осмислення необхідних дій та операцій людина об'єктивно обмежена досвідом, то її діяльність відображає *соціальні еталони* разом з особистісними смисловими взаємозв'язками (Бахтін, 2003).

Отже, системне узагальнення уявлень науковців щодо сутності особистісного смислу свідчить, що на сьогодні не виявлено загального підходу як до визначення змістовних характеристик особистісного смислу, так і до його складових концептів, що є проблемою при аналізі особливостей прояву особистісного смислу в мовленнєвих висловлюваннях дітей дошкільного віку. Відтак, набуває особливої значущості віднайдення такої описової одиниці, яка могла б виявити природу особистісного смислу в онтогенезі дитячого мовлення. З огляду на вищезазначене, такою описовою одиницею в контексті порушеної у цій статті теми може виступати концепт суб'єкта комунікативно-мовленнєвої діяльності, який існує в ментальному просторі людини не у вигляді чітких понять, а як система уявлень, знань, асоціацій, переживань, що супроводжують слово. Згідно з положеннями Ю. С. Степанова (Степанов, 1985), концепти не лише мисляться, вони переживаються як предмет бажань, емоцій, симпатій, антипатій, а інколи й зіткнень. Будь-який концепт є поєднанням позалінгвальних компонентів, які породжуються смисловими утвореннями суб'єкта, та способу вербального вираження цих утворень.

За таких умов процес концептуалізації розглядається як породження нових понять у категоризації й систематизації дійсності та породження нових смислів, що дає змогу визначити в нашому дослідженні основну траєкторію особистісних смислів у мовленнєвих висловлюваннях дошкільників. Висловлювання виступає як одиниця реального мовленнєтворення і мовленнєсприймання, співвіднесена із ситуацією й певним значеннєвим контекстом. Із точки зору психолінгвістичного підходу прояви особистісного смислу

у висловлюваннях (розповідях) дошкільників визначаються дослідниками як багатовимірний процес міжособистісної комунікативної взаємодії. Так, К. Ф. Сєдов (Сєдов, 2004), І. Фрайберга (Фрайберга, 2011), О. М. Шахнарович (Шахнарович, 1999) виокремлюють у висловлюваннях дітей дошкільного віку не тільки власне мовні засоби і механізми, але й когнітивні механізми, структури індивідуального досвіду, що характеризуються суб'єктивним змістом.

Своєю чергою, згідно з поглядами О. М. Шахнаровича, зміст розповіді дошкільників постає у вигляді єдиного продукту мовленнєвої діяльності, де пізнавальний досвід мовця, зміст його когнітивних структур актуалізуються за допомогою дії специфічної функціональної системи структурних компонентів мовної здатності. Саме у висловлюванні ця взаємодія знаходить найповніше вираження, забезпечуючи цілісність змістовної структури тексту й одночасно аналітичну розчленованість, що стоїть за текстом реальності (Шахнарович, 1999).

Здатність до продукування усних висловлювань (текстів) психолінгвісти відносять до періоду старшого дошкільного дитинства і пов'язують із дітьми 5–6 років. Саме в цей період у мовленнєвій діяльності дошкільника висловлювання починає складатися і оформлятися як особлива дискурсивна форма. Як зазначає К. Ф. Сєдов, на перший план усе чіткіше виступає не формування мовної структури, а *розвиток особистості* в її комунікативній компетенції. Саме висловлювання (текст), як результат і продукт комунікативно-мовленнєвої діяльності, стає центральним об'єктом і метою розвитку мовної особистості після досягнення нею шестирічного віку (Сєдов, 2004).

Мовна особистість, за Ю. М. Карауловим (Караулов, 1987), характеризується через здатність до породження текстів. Саме текст стає центральним об'єктом і метою розвитку мовної особистості. Упродовж дошкільного періоду розвиток мовної особистості відбувається під впливом подолан-

ня ситуативності, що й обумовлює особливості створення і сприйняття нею мовленнєвих висловлювань (текстів). Тому засвоєння мови постає одночасно процесом соціалізації дитини та засобом розвитку її як мовної особистості, здатної до різноманітних смислових утворень.

Із вищевикладеного можна зробити висновок, що дитина набуває особистісного смислу, пізнаючи чи переживаючи різноманітну інформацію, життєві ситуації, сукупність обставин, роздуми про пережите. Надзвичайно важливою умовою розвитку мовної особистості є набуття дітьми спроможності розуміння усного висловлювання через утворення особистісного смислу, що передбачає проникнення в підтекст з опорою на виражальні засоби мови. Окреслені підходи звертають до аналізу інтерпретації особистісного смислу в розповідях дітей дошкільного віку. Інтерпретація особистісних смислів у мовленнєвих висловлюваннях створює наративи, які, своєю чергою, дають змогу фіксувати особистісний смисл дитини в семантичних одиницях мовлення.

Слід зазначити, що до недавнього часу вивчення наративу в дошкільному віці не набуло поширення, позаяк текстова складова дискурсивної компетенції в дошкільному дитинстві не настільки очевидна. Здатність до продукування текстів у психолінгвістиці розвитку найчастіше відносять до періоду шкільного віку, де структура розповіді набуває цілісності, смислової та композиційної завершеності. Натомість у зарубіжних дослідженнях актуалізуються питання вивчення наративу в дитячому мовленні. Особливої уваги заслуговує дослідження А. Епплбі (Applebee, 1978) щодо розуміння того, як діти розповідають історії, які мовні засоби включені у цей процес, які психолінгвістичні чинники діють і організують історії дітей. Науковець зазначає, що, незалежно від мови, віку, культури, людина діє через систематичне створення і відтворення репрезентацій власного досвіду. Ця система репрезентацій забезпечує її інтерпретацію навколишнього світу, одночасно відображаючи структуру

© Kyrychenko Tetiana

DOI (article): <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2020-49.131-151->

цію минулого досвіду, систему передбачення або очікування майбутнього (Applebee 1978: 3). У центрі уваги автора такі, на перший погляд, звичайні й прості питання, як формальні характеристики дитячих історій, їх організація і складність, дають змогу виявити особливості та принципи, що лежать в основі мовленнєвої розповіді (Applebee, 1978: 36).

І. Фрейберга (Фрайберга, 2011), досліджуючи питання формування особистісного смислу літературного твору в дошкільному віці, зазначає, що отриманий у процесі освоєння літературного тексту особистісний смисл виражається в розповідях дитини, коли вона: 1) виокремлює найбільш значущі властивості й дії літературного героя; 2) висловлює свою оцінку вчинків персонажів оповідань або дає свої пояснення; 3) включає в розповідь окремі події з літературного твору або ж повторює фрази художнього героя й таким чином розкриває їх значення для себе; 4) інтегрує в тексті образи і події з інших літературних творів, створюючи новий сюжет (Фрайберга, 2011: 71).

Отже, окреслені чинники ще раз підтверджують припущення, що особистісний смисл проявляється в тому, що може висловлюватися дітьми в різних смислових образах, символах і взаємозв'язках інформації.

Схожа думка й у Л. О. Калмикової, яка емпірично вивчила стан розвитку мовлення п'ятирічних дітей і дійшла висновку про те, що розгорнуті висловлювання дітей розвиваються в цьому віці на основі спонтанної рефлексії та їх природних металінгвістичних здібностей за наявності мовленнєвого середовища з високим розвивальним потенціалом (Калмикова, 2016: 95). Разом із тим, зазначає вчена, у процесі сприймання висловлювання в дошкільників переважають семантичні операції, тобто за інформацією, що сприймається, дитина-слухач бачить і відтворює реальну ситуацію, відображену в мовних одиницях.

У дослідженнях Ю. М. Юр'євої підкреслюється, що висловлювання постає як один з основних компонентів соці-

альної взаємодії дитини дошкільного віку й безпосередньо пов'язане з комунікативною функцією мови як специфічного, унікального інструмента, що дає змогу дитині обмінюватися своїм досвідом, знаннями, емоціями, цінностями з іншими людьми (Юрєва, 2013).

Із вищевикладеного стає зрозуміло, що у висловлюванні дитиною-мовцем своєрідним чином реалізується особлива внутрішня потреба розуміння прихованих мотивів, намірів іншим комунікатором, осмислено сприймаючи інформацію. Так, М. Томаселло (Tomasello, 2008) зазначає, що мотив або бажання індивіда поділитися «своїм світом» (відчуттями, поглядами) є способом інформування. Подібне прагнення індивіда поділитися з іншими своєю інформацією, враженнями про події дозволяє мовцю знайти і розширити «щось спільне», що об'єднує його з іншими, влитися в групу і бути прийнятим нею. З іншого боку, за допомогою висловлювання відбувається осмислення індивідом простих і складніших фрагментів його досвіду, в яких представлені процеси виокремлення й оцінки різних подій, а також розкриваються внутрішні причини його поведінки і дій (Bruner, 2004).

Однією з умов, що впливає на формування особистісного смислу дитини, є діалогічне мовлення між дитиною і дорослим, дитиною і дитиною. Проблема діалогу – центральна в психолінгвістичних дослідженнях. Так, Т. М. Ушакова вважає одним із найпріоритетніших напрямків описання інтенціонального підтексту міжособистісної комунікативної взаємодії, що визначається значенням інтенцій у мовленні та мовленнєвому спілкуванні. Іntenції утворюють основу й глибинний психологічний зміст мовлення, яке безпосередньо пов'язане з цілями діяльності й баченням світу суб'єктом, його бажаннями, потребами, установками (Ушакова, 2008).

Відтак, згідно з сучасними уявленнями науковців, висловлювання не обмежується вираженням судження. За І. О. Зачесовою, основу і його психологічний зміст утворю-

ють інтенції (наміри). Дослідження інтенціональної організації висловлювання показали, що вираження і розпізнавання інтенцій є важливою складовою мовленнєвої міжособистісної взаємодії. Передача інтенцій є необхідною основою взаєморозуміння, координації дій, досягнення мети мовців. Від характеру інтенцій залежить смисл сказаного, розуміння у процесі діалогу. Крім того, важливу роль у формуванні особистості дитини відіграє розуміння дорослими внутрішнього світу дитини, суб'єктивної спрямованості її свідомості, вираженої в інтенціональному підтексті діалогу. Ідентичність «Я» формується при зустрічі різних думок. Діти залучаються іншими в діалоги. Вербальна взаємодія з іншими поступово стає спілкуванням із собою і для себе (егоцентричне мовлення) (Зачесова, 2007). Отже, формування смислів у внутрішньому мовленні комунікантів-слухачів (реципієнтів) на підставі сприйнятої інформації засвідчує не тільки її контекстне розуміння, а й розуміння глибинних мовленнєвих інтенцій і прихованих мотивів, які спричиняють перебіг процесу говоріння мовця.

Концепція діалогу М. М. Бахтіна, яку збагачує погляд В. Біблера, робить акцент на ідеї про полярні стани «Я – Ти» і «Я – Воно». Стан «Я – Ти» розуміється як первинне буттєве настановлення природного зв'язку, а «Я – Воно» як настановлення природної окремішності. Здорове існування людини являє собою циклічне чергування цих протилежних станів буття (Біблер, 1991). Т. А. Флоренська наголошує, що життя людини – це діалог між «наївним Я» та «духовним Я» і трактує діалог як вищий духовно-особистісний рівень людського спілкування (Флоренська, 2001).

Петті Дж. Дженкінс у книзі «Виховання духовності у дітей» зазначає, що кожен закон фізики має своє відображення у світі інтелектуальному й у світі духовному. Навчаючись поводитися з духовними законами так само, як і з фізичними законами, діти опановують спокій, упевненість,

радість – ті якості, які допоможуть згодом здолати всі життєві перешкоди (Дженкінс, 2004: 11). Автор наголошує, що ми користуємося при викладі думок словами, але слова – це всього лише ярлики. Наша мова прагне дати визначення тому, що, насправді, невизначене й безмежне. Якщо дорослі даватимуть імпульс думкам дітей, допомагаючи їм сприймати високі істини, то мета буде досягнута. Дитина повинна просуватися до вищого рівня організації духу за допомогою конкретних речей (Дженкінс, 2004: 12). Автор зазначає, що переконання й вірування знаходяться у підсвідомості, що цілком складається з емоцій, страхів, сумнівів, згадок, а також думок і оцінок інших людей, які ми приймаємо як свої власні. Наша підсвідомість з однаковою легкістю сприймає як негативні, так і позитивні думки, поступово утворюючи те, що сприймається нами як істина. Саме туди, у підсвідомість, направлені наші установки. Вони допоможуть протидіяти тому негативу, який ми виробили самі в собі або за допомогою інших. Майже все, що ми б хотіли в собі змінити, може бути змінено за рахунок позитивних установок. Це – не що інше, як визнання вищої сутності в собі. Цим підтверджується, що вона, дитина, визнає присутність духу в самій собі (Дженкінс, 2004: 21).

Виокремлені й номіновані вище підходи дають змогу констатувати, що найважливішу роль у діалозі відіграє людська мова. Відомо, що особистість формується і проявляється у діяльності, в тому числі мовленнєвій, яка визначається єдністю двох сторін – зовнішньої, що реалізує саму діяльність, і внутрішньої, що здійснює її організацію, планування і програмування. Вивчення проявів особистості дитини в мовленнєвій діяльності – це і є шлях до розуміння її смислів.

Висновки

На основі аналізу наукових джерел із проблем природи смислу й смислоутворення доведено, що особистісний смисл репрезентує уявлений образ сутності (змісту) будь-якої по-

дії, явища, що є життєво значущим і результативним для особистості у зв'язку з необхідністю задоволення її інтересів і потреб. Відповідно, смислова сфера особистості – це особливим чином організована сукупність смислових утворень, структур, зв'язків між ними, що забезпечує смислову регуляцію цілісності життєдіяльності людини в усіх її аспектах (Д. О. Леонт'єв).

Показано, що поняття особистісного смислу у висловлюваннях (розповідях) дошкільників визначаються дослідниками, як: 1) багатовимірний процес міжособистісної комунікативної взаємодії; 2) продукт мовленнєвої діяльності; 3) мовно-мовленнєва компетенція дітей дошкільного віку. Отже, за поняттям особистісного смислу криється не конкретна психологічна структура, а складна й багатогранна смислова реальність, яка набуває різних форм і визначається в певних психологічних концептах.

Особистісний смисл проявляється в тому, що може висловлюватися дітьми дошкільного віку в різних смислових образах, символах і взаємозв'язках інформації. Він характеризує взаємозв'язки цілісної мовленнєвої діяльності й постає своєрідним інтегратором усіх функціональних складових дитячого мовлення. Це складний процес набуття дитиною особливих відношень із предметним і соціальним світом у формі комунікації, операцій і здібностей, нових здатностей сприймання та розуміння мовних значень, становлення її як суб'єкта комунікативної взаємодії.

Особистісний смисл у дитячому мовленні є основним маркером міжособистісної мовленнєвої комунікації, яка розглядається нами як смислова взаємодія її суб'єктів, що передбачає наявність таких мовленнєвих здатностей, як говоріння й аудіювання, функціональною одиницею яких є висловлювання, що нерозривно пов'язане з лексико-семантичними значеннями.

Перспективу подальших досліджень порушеної проблеми вбачаємо у визначенні критеріїв і параметрів вивчення

особливостей особистісних смислів дошкільників у повсякденних життєвих ситуаціях.

Література

- Артемьева Е. Ю. Основы психологии субъективной семантики. Москва : Смысл, 1999. 352 с.
- Бахтин М. М. К философии поступка: собр. соч. в 7 т. Т. 1. Москва : Русские словари, 2003. С. 7–68.
- Библер В. С. Михаил Михайлович Бахтин, или Поэтика и культура. Москва : Прогресс, 1991. 176 с.
- Выготский Л. С. Мышление и речь. Москва : Лабиринт, 2001. 368 с.
- Дженкинс Пегги Дж. Воспитание духовности у детей. Москва : ООО Издательский дом «София», 2004. 224 с.
- Зачесова И. А. Интенциональная организация семейного бытового дискурса и взаимоотношения собеседников. Языковое сознание: парадигмы исследования. Москва – Калуга : Эйдос, 2007. С. 297–317.
- Калмикова Л. О. Про стан розвитку мовлення як діяльності у дітей п'яти років. *Психолінгвістика. Психолінгвістика. Psycholinguistics*. 2016. Вип. 19 (1). С. 84–97.
- Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. Москва : Наука, 1987. 263 с.
- Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения: собр. соч. в 2-х т. Т. 1. Москва : Педагогика, 1983. 391 с.
- Леонтьев Д. А. Психология смысла. Природа, строение и динамика смысловой реальности. Москва : Смысл, 2003. 487 с.
- Седов К. Ф. Дискурс и личность. Эволюция коммуникативной компетенции. Москва : Лабиринт, 2004. 317 с.
- Степанов Ю. С. В трехмерном пространстве языка. Москва : Наука, 1985. 259 с.
- Ушакова Т. Н. Узловые проблемы раннего речезыкового развития ребенка. *Речь ребенка: проблемы и решения* / под ред. Т. Н. Ушаковой. Москва : Изд-во «Институт психологии РАН», 2008. С. 13–19.
- Флоренская Т. А. Диалог в практической психологии: наука о душе. Москва : ВЛАДОС, 2001. 208 с.
- Фрейберга И. Факторы формирования личностного смысла литературного произведения в дошкольном возрасте. *Психолінгвістика. Психолінгвістика. Psycholinguistics*. 2011. Вип. 7. С. 72–79.
- Шахнарович А. М. Детская речь в зеркале психолінгвістики. Москва : ИЯЗ РАН, 1999. 165 с.

- Щедровицкий Г. П. Избранные труды. Москва : Изд-во «Школы культурной политики», 1995. 800 с.
- Юрѣва Н. М. Механизмы онтогенеза связной речи: динамическая типология устного повествования на дошкольной ступени (по материалам эксперимента). *Очерки по синтаксису связной речи* / отв. ред. В. А. Виноградов. Москва : Ключ-С, 2013. С. 96–136.
- Applebee, A. N. (1978). The child's concept of story. Ages two to seventeen. Chicago – London. 97 p.
- Bruner, J. S. (2004). Life as narrative. *Social research*, 71 (3), 691–710.
- Tomasello, M. (2008). Origins of human communication. Cambridge, London : MIT Press. 393 p.

References

- Artemieva, E. Yu. (1999). *Osnovy psikhologii subiekktivnoi semantiki [Fundamentals of the psychology of subjective semantics]*. Moskva : Smysl [in Russian].
- Bakhtin, M. M. (2003). *K filosofii postupka [To the philosophy of action]*. (Vols. 1–7). Moskva : Russkii slovari [in Russian].
- Bibler, V. S. (1991). *Mikhail Mikhailovich Bakhtin, ili Poetika i kultura [Mikhail Bakhtin or Poetics and culture]*. Moskva : Progress [in Russian].
- Vygotskii, L. S. (2001). *Myshlenie i rech [Thinking and speech]*. Moskva : Labirint [in Russian].
- Jenkins, Peggy J. (2004). *Vospitaniie dukhovnosti u detei [Education of spirituality in children]*. Moskva : OOO Izdatelskii dom «Sofia» [in Russian].
- Zachesova, I. A. (2007). Intentsionalnaia organizatsia semeinogo bytovogo diskursa i vzaimootnosheniia sobesednikov [Intentional organization of family household discourse and interlocutor relationships]. *Yazykovoie soznaniie: paradigm issledovaniia – Linguistic consciousness: research paradigms*. Moskva – Kaluga : Eidos [in Russian].
- Kalmykova, L. O. (2016). Pro stan rozvytku movlennia yak diialnosti u ditei piaty rokiv [About the state of speech development as an activity of five-year-old children]. *Psykhohinhvistyka. Psikholingvistika. Psycholinguistics – Psycholinguistics. Psycholinguistics*, 19 (1), 84–97 [in Ukrainian].
- Karaulov, Yu. N. (1987). *Russkii yazyk i yazykovaia lichnost [The Russian language and a linguistic identity]*. Moskva : Nauka [in Russian].
- Leontiev, A. N. (1983). *Izbrannyye psikhologicheskiie proizvedeniia [Selected psychological works]*. (Vols. 1–2). Moskva : Pedagogika [in Russian].

- Leontiev, D. A. (2003). *Psikhologiiia smysla. Priroda, stroieniie i dinamika smyslovoi realnosti* [The psychology of meaning. The nature, structure and dynamics of semantic reality]. Moskva : Smysl [in Russian].
- Sedov, K. F. (2004). *Discurs i lichnost. Evoliutsiia kommunikativnoi kompetentsii* [Discourse and personality. The evolution of communicative competence]. Moskva : Labirint [in Russian].
- Stepanov, Yu. S. (1985). *V trekhmernom prostranstve yazyka* [In the three-dimensional space of the language]. Moskva : Nauka [in Russian].
- Ushakova, T. N. (2008). Uzlovyye problemy rannego recheiazikovogo razvitiia rebenka [Nodal problems of early speech development of a child]. *Rech rebenka: problemy i resheniia – Speech of the child: problems and solutions*. Moskva : Izd-vo «Institut psikhologii RAN» [in Russian].
- Florenskaia, T. A. (2001). *Dialog v prakticheskoi psikhologii: nauka o duse* [Dialogue in practical psychology: the science of the soul]. Moskva : VLADOS [in Russian].
- Freiberger, I. (2011). Faktory formirovaniia lichnostnogo smysla literaturnogo proizvedeniia v doshkolnom vozraste [Factors in the formation of the personal meaning of a literary work in preschool age]. *Psikholingvistyka. Psikholingvistika. Psycholinguistics – Psycholinguistics. Psycholinguistics. Psycholinguistics*, 7, 72–79 [in Russian].
- Shakhnarovych, A. M. (1999). *Detskaia rech v zerkale psikholingvistiki* [Children's speech in the mirror of psycholinguistics]. Moskva : IYAZ RAN [in Russian].
- Shchedrovitskii, G. P. (1995). *Izbrannyye trudy* [Selected works]. Moskva : Izd-vo «Shkoly kulturnoi politiki» [in Russian].
- Yurieva, N. M. (2013). Mekhanizmy ontogeneza sviaznoi rechi: dinamicheskaiia tipologiiia ustnogo povestvovaniia na doshkolnoi stupeni (po materialam eksperimenta) [Mechanisms of ontogenesis of coherent speech: a dynamic typology of oral narration at the preschool level (based on experimental materials)]. *Ocherki po sintaksisu sviaznoi rechi – Essays on connected speech syntax*. V. A. Vinogradov (Ed.), (pp. 93–136). Moskva : Kliuch-S [in Russian].
- Applebee, A. N. (1978). *The child's concept of a story. Ages two to seventeen*. Chicago – London.
- Bruner, J. S. (2004). Life as narrative. *Social research*, 71 (3), 691–710.
- Tomasello, M. (2008). *Origins of human communication*. Cambridge, London : MIT Press.

Кириченко Тетяна. Особистісні смисли у висловлюваннях дітей дошкільного віку

АНОТАЦІЯ

Здійснено спробу **методами** співставлення, узагальнення результатів аналізу наукових положень виокремити деякі процесуальні та змістовні характеристики особистісного смислу у висловлюваннях дошкільників задля означення інтеграційних перспектив оптимізації особистісного розвитку дитини, що стало **метою статті**.

Проведено науково-категорійний аналіз розуміння поняття особистісного смислу та чинників, що впливають на його становлення. Показано взаємозв'язок і взаємообумовленість особистісного смислу в мовленнєвій діяльності дошкільників. За результатами дослідження вказано на те, що індивідуальні особливості особистості проявляються у мовленнєвому висловлюванні як продукт мовленнєвої діяльності у таких характеристиках: 1) власне лінгвістичних (мовно-мовленнєвих і змістовно-смыслових); 2) психологічних (мотиваційних, когнітивних, емоційних, продуктивно-результативних). Із точки зору сучасної психолінгвістики розглянуто особливості особистісного смислу у висловлюваннях дошкільників як багатовимірною процесу, в якому визначальними є структури індивідуального досвіду, що характеризуються суб'єктивним змістом. Зазначено, що висловлювання є різновидом мовлення й відноситься до розповідей, у яких висвітлюється послідовність подій. Констатовано, що дитина дошкільного віку набуває особистісного смислу, пізнаючи чи переживаючи різноманітну інформацію, життєві ситуації, сукупність обставин соціальної міжособистісної взаємодії.

На підставі теоретичного аналізу доведено, що актуалізація особистісного смислу у висловлюваннях дітей дошкільного віку обумовлюється: а) інтеракцією; б) діалогічним мовленням; в) інтенціональною організацією висловлювання і його підтексту; на основі яких можна визначити умови формування особистісних смислів у дошкільному дитинстві та специфіку їх вираження дошкільниками у мовленнєвих розповідях. Обґрунтовано доцільність застосування інтерактивного підходу в інтерпретації усних висловлювань дошкільників у ситуаціях повсякденного життя у міжособистісній мовленнєвій комунікації.

Зроблено **висновок**, що прояви особистісного смислу в дитячому мовленні є основним маркером міжособистісної мовленнєвої комунікації,

яка розглядається нами як смислова взаємодія її суб'єктів, що передбачає наявність таких мовленнєвих здатностей, як говоріння й аудіювання, функціональною одиницею яких є висловлювання, що нерозривно пов'язане з лексико-семантичними значеннями слова.

Ключові слова: мовленнєва діяльність, мовна особистість, діалогічне мовлення, міжособистісна мовленнєва комунікація, смисл, розповідь.

Кириченко Татяна. Личностные смыслы в высказываниях детей дошкольного возраста

АННОТАЦИЯ

Предпринята попытка **методами** сопоставления, обобщения результатов анализа научных положений выделить некоторые процессуальные и содержательные характеристики личностного смысла в высказываниях дошкольников для определения интеграционных перспектив оптимизации личностного развития ребенка, что стало **целью статьи**.

Осуществлено научно-категориальный анализ понимания понятия личностного смысла и факторов, влияющих на его становление. Показаны взаимосвязь и взаимообусловленность личностного смысла в речевой деятельности дошкольников. По результатам исследования указано на то, что индивидуальные особенности личности проявляются в речевом высказывании как продукт речевой деятельности в таких характеристиках: 1) собственно лингвистических (языково-речевых и содержательно-смысловых); 2) психологических (мотивационных, когнитивных, эмоциональных, продуктивно-результативных). С точки зрения современной психолингвистики рассмотрены особенности личностного смысла в высказываниях дошкольников как многомерного процесса, в котором определяющими являются структуры индивидуального опыта, характеризующиеся субъективным содержанием. Отмечено, что высказывание является разновидностью речи и относится к сообщениям, в которых освещается последовательность событий. Констатировано, что ребенок дошкольного возраста приобретает личностный смысл, познавая или переживая разнообразную информацию, жизненные ситуации, совокупность обстоятельств социального межличностного взаимодействия.

На основании теоретического анализа доказано, что актуализация личностного смысла в высказываниях детей дошкольного возраста оп-

© Kyrychenko Tetiana

DOI (article): <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2020-49.131-151->

ределяется: а) интеракцией; б) диалогической речью; в) интенциональной организацией высказывания и его подтекста; на основе которых можно определить условия формирования личностных смыслов в дошкольном детстве и специфику их выражения дошкольниками в речевых высказываниях. Обоснована целесообразность применения интерактивного подхода в интерпретации устных высказываний дошкольников в ситуациях повседневной жизни в межличностной речевой коммуникации.

Сделан **вывод**, что проявления личностного смысла в детском высказывании являются основным маркером межличностной речевой коммуникации, которая рассматривается нами как смысловое взаимодействие ее субъектов, которое предусматривает наличие таких речевых способностей, как говорение и аудирование, функциональной единицей которых является высказывание, что неразрывно связано с лексико-семантическими значениями слова.

Ключевые слова: речевая деятельность, языковая личность, диалогическая речь, межличностная речевая коммуникация, смысл, сообщение.

Original manuscript received April 20, 2020

Revised manuscript accepted May 27, 2020